

ОРГАНІЗАЦІЯ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ

Бюро з демократичних інститутів і прав людини

і Верховний комісар у справах національних меншин

[Звіт Місії з оцінки стану справ із дотриманням прав людини в Криму](#)

(6-18 липня 2015 року)

ВИТЯГ ЩОДО СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ

Резюме

8. Вимоги, встановлені владою Російської Федерації стосовно перереєстрації громадських організацій, ЗМІ та релігійних об'єднань, згідно з наявною інформацією, були зумисно використані проти нелояльних до нової влади, значною мірою обмеживши свободу об'єднання та можливість для існування громадянського суспільства і значно скоротивши кількість незалежних ЗМІ.

18. Простір існування української культури на території незаконно анексованого Криму також скоротився. Культурні, релігійні та символічні складові української ідентичності були обмежені та/або придушені шляхом застосування різних адміністративних і правоохоронних заходів. В Криму поширене вороже ставлення до тих жителів Криму, які підтримують територіальну цілісність України, демонструють українські державні й культурні символи і відкрито відзначають важливі для української культури та історії дати.

Рекомендації владі Російської Федерації та де-факто владі Криму:

Свобода мирних зібрань:

- Поважати та забезпечувати дотримання права усіх мешканців Криму

організувати і/або брати участь у публічних зібраннях з будь-якою мирною метою за їх власним бажанням, особливо у зібраннях, пов'язаних із їх культурними, національними чи релігійними святами.

- Утриматися від надмірних чи неспіврозмірних обмежень права на свободу мирних зібрань, в тому числі обмежень, пов'язаних з часом, місцем проведення зібрань чи їх тематикою.

Свобода об'єднань:

- Дозволити усім українським ЗМІ, громадським організаціям та релігійним об'єднанням, що діяли до анексії, продовжувати діяльність у Криму без перереєстрації і не вважати їх незаконними.

- Продовжити на необмежений строк можливість подавати заявки на перереєстрацію місцевих юридичних осіб, що були зареєстровані згідно з вимогами українського законодавства (у тому числі приватних підприємств) та спросити процедуру перереєстрації, без застосування надмірних вимог до заявників.

- Сприяти проведенню обговорень на місцях із усіма організаціями та юридичними особами, що бажають перереєструватися згідно з вимогами російського законодавства, щоб визначити, які проблеми виникають у потенційних заявників і знайти шлях вирішення таких проблем.

1. Впровадження законодавства та громадянства Російської Федерації

1.6. Націоналізація (експропріація) підприємств та майна

68. За інформацією від кримських юристів, громадських організацій, жителів Криму та внутрішньо переміщених осіб, з якими спілкувалися учасники місії оцінювання ситуації з дотриманням прав людини, а також інформацією зі звітів громадських організацій, конфіскація майна, що знаходилася у державній і приватній власності та конфіскація бізнесу відбувалася без належного повідомлення власника про таке рішення, без компенсацій, без законних на те підстав і можливості оскаржити рішення про конфіскацію. У деяких випадках, як повідомлялося, конфіскація проводилася за участі «загонів самооборони» і явно була спрямована проти громадянського суспільства, ЗМІ, етнічних меншин та релігійних спільнот [100].

70. ...Українська влада заявляє про тисячі випадків експропріації підприємств та майна, що знаходилось у приватній власності жителів Криму і внутрішньо переміщених осіб, що були їх законними власниками до анексії півострова [104]. За оцінками розслідування, проведеного Associated Press на всій території Криму, з часу анексії до грудня 2014 року вже було конфісковано тисячі приватних підприємств. Їх детальний звіт містить також список практик експропріації, серед яких:

«вигнання силою законних власників із приміщення/житла, конфіскація будівель, ферм та іншої нерухомості на сумнівних підставах, чи взагалі без правової мотивації; невиплата компенсації, що передбачається відповідно до Конституції РФ, та цілеспрямований вибір

для конфіскації майна, що належить або використовується незалежними ЗМІ, національною меншиною кримських татар та Українською православною церквою Київського патріархату». [105]

1.9. Перереєстрація релігійних організацій

88. Право на свободу думки, совісті, релігії або переконань є основоположним правом, закріпленим у міжнародних договорах про права людини [135] та зобов'язаннях ОБСЄ [136]. Це право передбачає свободу вільно сповідувати релігію чи переконання спільно з іншими людьми, у тому числі шляхом участі у релігійних організаціях, що мають статус юридичної особи [137]. У рекомендаціях щодо правосуб'єктності релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань, спільно опублікованих БДІПЛ та Венеціанською Комісією Ради Європи, зазначено, що «процедури, які надають релігійним громадам та громадам, що дотримуються певних переконань, доступ до отримання статусу юридичної особи, не повинні передбачати обтяжливих вимог» та «законодавство не повинно відмовляти релігійним громадам та громадам, що дотримуються певних переконань, в отриманні статусу юридичної особи на тій підставі, що серед засновників громади є іноземці або негромадяни, або що їхня штаб-квартира знаходиться за кордоном» [138].

89. Релігійні громади, що мали статус юридичної особи, також були зобов'язані перереєструватися відповідно до вимог російського законодавства, щоб мати право продовжувати свою діяльність, зокрема, орендувати приміщення, наймати працівників чи запрошувати іноземців для участі у релігійних заходах [139]. Слід зазначити, що зареєструвати релігійну організацію як юридичну особу дозволено лише громадянам РФ [140]. Спершу термін перереєстрації мав завершитися 1 січня 2015 року, проте згодом його двічі подовжували, оскільки релігійні громади зіткнулися із серйозними труднощами під час бюрократичної процедури подання заяви. Термін перереєстрації продовжили спершу до 1 березня 2015р., а згодом до 1 січня 2016 р. [141]

90. Як повідомляється, основною технічною проблемою, з якою зіткнулися релігійні громади під час перереєстрації, була велика кількість документів, необхідних для подання заяви, недостатні юридичні знання та великі черги [142]. Ті організації, що могли підпорядкуватися структурам своєї релігійної громади, що вже була зареєстрована у Росії, могли пройти реєстрацію за спрощеною процедурою [143]. Проте тим, хто вперше реєструвався відповідно до вимог законодавства РФ, необхідно було надати додаткову інформацію, наприклад, доктрину організації та інформацію про політичні погляди [144].

91. На час анексії, у Криму було понад 1400 релігійних громад, офіційно зареєстрованих як юридичні особи відповідно до вимог українського законодавства, та 674 інших громад (більшість із яких входила до муфтіяту) діяли неофіційно, не маючи державної реєстрації [145]. Як повідомляється, до завершення першого терміну подання заяв (1 січня 2015 р.), 150 заяв були відхилені з технічних причин, у тому числі всі 20 заяв Свідків Єгови, та заявки Католицької церкви у зв'язку з тим, що деякі документи було подано українською мовою [146]. Після завершення першого додаткового терміну подання заяв, російська влада повідомила, що лише 60 релігійним організаціям, у тому числі 9 релігійним громадам, вдалося перереєструватися відповідно до вимог законодавства РФ [147].

Після завершення другого додаткового терміну подання заявок, за інформацією Управління Верховного Комісара з прав людини, заяву на перереєстрацію подали менш ніж 200 релігійних громад, і надалі лише 51 з них (не враховуючи 9 релігійних громад) були перереєстровані станом на 8 березня 2015 р. Станом на 10 серпня 2015 р., у списку, оприлюдненому на сайті Федеральної податкової служби РФ, налічувалося 53 релігійні організації, зареєстровані у Республіці Крим та м. Севастополі (за винятком тих громад, що зареєструвалися за спрощеною процедурою як такі, що підпорядковані юридичним особам, зареєстрованим у Москві). [148]

1.10. Резюме висновків

92. Період після анексії півострова відзначався постійним зміцненням контролю з боку де-факто влади Криму, у тому числі шляхом швидкого впровадження існуючих і нових законів та нормативних актів Російської Федерації в усіх сферах суспільного і приватного життя у Криму. Як повідомляється, жителі Криму, що перебували в пенітенціарних закладах чи установах соціального захисту населення, не мали можливості відмовитися від автоматичного набуття громадянства Російської Федерації. Внаслідок впровадження законодавства та громадянства РФ на півострові, жителі, які бажали, але не змогли відмовитися від громадянства РФ та отримати дозвіл на постійне проживання, або ж не бажали отримувати російський паспорт, у деяких випадках втратили можливість влаштуватися на роботу та доступ до соціальних послуг. Це також призвело до анулювання їх права власності на майно та скасування реєстрації підприємств, громадських організацій, ЗМІ та релігійних організацій. Уповноважений з прав людини в Криму у своєму звіті від 2014 р. зазначила, що у жителів Криму, що не мали російських паспортів, виникали проблеми із працевлаштуванням та доступом до соціальних послуг, у тому числі – з перереєстрацією громадських організацій та приватних підприємств, кадастровими записами для здійснення операцій з майном, реєстрацією транспортних засобів та реєстрацією для отримання соціального забезпечення, у тому числі пенсій та медичного страхування. [149]

93. Після того, як де-факто влада Криму зобов'язала юридичних осіб перереєструватися згідно з вимогами впровадженого законодавства РФ, перереєструватися змогли не більше 5-10% громадських організацій, ЗМІ та релігійних організацій із тих, що були зареєстровані раніше відповідно до вимог українського законодавства. У деяких випадках процедура перереєстрації була використана для того, щоб витіснити проукраїнські громадські організації та ЗМІ, що призвело до значного скорочення масштабу та розмаїття простору громадянського суспільства, паралельно з цим придушуючи прояви інакомислення. Європейський суд з прав людини постановив, що відмова влади реєструвати об'єднання або зумисне зволікання з реєстрацією, у тому числі у випадку, коли об'єднання бажає зареєструватися як юридична особа, є обмеженням свободи об'єднань. [150]

94. Керівні принципи щодо свободи об'єднань, спільно опубліковані БДІПЛ та Венеціанською комісією, надалі підкреслюють, що «не слід автоматично вимагати перереєстрації об'єднань внаслідок внесення змін до законодавства щодо об'єднань (асоціацій)». Якщо ж перереєстрація необхідна у зв'язку із особливими

фундаментальними змінами законодавства, об'єднанням, «які не перереєструвалися, слід надати можливість продовжувати свою діяльність, не вважаючи їх незаконними». [151]

95. Позбавивши тисячі громадських організацій, ЗМІ та релігійних організацій можливості продовжувати свою діяльність у Криму (у тому числі на підставах громадянства їх засновників), під приводом необхідності дотримання процедурних вимог щодо обов'язкової перереєстрації де-факто влада Криму створила підґрунтя для порушення інших пов'язаних між собою прав людини і основоположних свобод [152]. Як вже зазначали БДІПЛ та Венеціанська комісія, «свобода зібрань має також бути гарантована як інструмент, що забезпечує для всіх громадян можливість повною мірою реалізовувати право на свободу слова і думки, як одноосібно, так і спільно з іншими». [153]

2. Громадянські і політичні права

2.1. Свобода вираження

100. Як Україна так і Російська Федерація юридично зобов'язані згідно тих самих міжнародних договорів у галузі прав людини, які гарантують свободу вираження без дискримінації, в тому числі і право всіх людей на власну думку, право одержувати і поширювати інформацію без втручання з боку державних органів [158]. Свобода вираження включає право журналістів і працівників засобів масової інформації збирати, передавати і вільно поширювати інформацію [159]. Свобода вираження поглядів є необхідною для здійснення багатьох інших прав людини та основоположних свобод, у тому числі, серед іншого: свобода зібрань; свобода об'єднань; свобода думки, совісті і релігії; право на участь у державних справах; і право на участь у культурному житті. [160]

2.1.3. Свобода ЗМІ

120. Незважаючи на упереджувальну самоцензуру в АТР, 24 вересня 2014р., Центр протидії екстремізму надіслав листа Генеральному директору АТР із запитом щодо отримання широкого спектру даних про телеканал та його окремих співробітників. В листі посилались на наступні претензії, нібито отримані ФСБ від «Наглядного комітету РФ в Криму і Севастополі»:

«Телеканал «АТР» змінив напрямок інформаційного контенту даних ЗМІ і наполегливо закладає думку про можливі репресії за національною та релігійною ознакою, сприяє формуванню антиросійської громадської думки, умисно розпалює серед кримських татар недовіру до влади та її дій, що являє собою опосередковану загрозу екстремістської діяльності». [195]

4. Становище громад національних меншин

4.1. Кримськотатарська громада 4.1.1. Організації самоврядування кримських татар

229. В квітні та травні 2014 року багаторічний лідер кримськотатарського народу та колишній Голова Меджлісу Мустафа Джемілев, а також генеральний координатор Агенства Кримські новини та радник Меджлісу Ісмет Юксел, були оголошені персонами нон-грата та потрапили від заборону в'їзду на територію Криму на п'ять років. 3 травня 2014 року Джемілев зробив спробу в'їхати на територію Автономної Республіки Крим, але був зупинений на лінії адміністративного кордону Херсонської області. Близько двох

тисяч кримських татар зібралися на підтримку Джемілева та в знак протесту проти заборони в'їзду для нього.

230. 5 травня 2014 року де-факто прокурор Криму висловила попередження Голові Меджлісу Рефату Чубарову, повідомивши його про те, що Меджліс може бути заборонений на підставі причетності до організації екстримістської діяльності у зв'язку з подіями 3 травня. 5 липня, у період відсутності в Криму, Рефат Чубаров також отримав звістку від де-факто Прокуратури Криму про заборону в'їзду на територію півострова на п'ять років.

231. Період з початку липня 2014 року відзначається проведенням «запобіжних переговорів» службами безпеки, попередженнями з боку де-факто Прокуратури Криму, допитами та затриманнями лідерів та активістів кримських татар, діяльність яких пов'язували із екстримізмом, членством та участю в радикальних релігійних організаціях чи нелегальних зібраннях. Протягом цього періоду, використовуючи широкі трактування законодавства Російської Федерації у сфері боротьби з екстримізмом, де-факто владні органи Криму видали декілька «анти-екстримістських попереджень» організаціям та діячам, пов'язаним із Меджлісом. Тиск наростав по мірі наближення місцевих виборів, організованих де-факто владою Криму у вересні 2014 року, і особливо після того, як кримськотатарська громада в переважній більшості дослухалась до закликів лідерів Меджлісу бойкотувати їх.

4.1.2 Релігійні організації кримських татар

242. Здійснення тиску на релігійні організації кримських татар відзначалося чіткими періодами посилення та послаблення. З червня до вересня 2014 року де-факто правоохоронні органи Криму проводили обшуки в мечетях та медресе (ісламських школах) на всьому півострові та допитали десятки кримських татар, підозрюваних у володінні забороненими екстримістськими матеріалами чи у причетності до заборонених законодавством Російської Федерації релігійних організацій, таких як Хізб ут-Тахрір. Чимало подібних обшуків були проведені в мечетях та медресе, які належать Духовному управлінню мусульман Криму (ДУМК).

243. 24 червня 2014 року ФСБ здійснила рейд в медресе в селі Кольчугине Сімферопольського району [380]. 13 серпня 2014 року три медресе в Сімферополі – Освітній центр на проспекті Перемоги, жіноче медресе в Каменці та медресе Сеїт-Сеттар – також стали об'єктами обшуку. [381]

244. 22 вересня 2014 року семигодинний обшук було проведено в мечеті Дерекой в Ялті [382]. Троє кримських татар – Руслан Зейтулаєв, Нурі Прімов та Рустам Вайтов – були звинувачені в участі в екстримістських релігійних організаціях відповідно до частини 5 статті 205 Кримінального кодексу Російської Федерації. [383]

245. Після початкової хвилі рейдів, спрямованої проти релігійних громад під контролем ДУМК, влада змінила підхід. У січні 2015 року Сергій Аксьонов, де-факто Голова Республіки Крим, публічно визнав, що обшуки в домівках віруючих кримських татар мали

надмірний характер. 17 лютого 2015 року міський суд Євпаторії прийняв рішення про те, що мечеть Джума-Джамі в Євпаторії належить ДУМК і що організація, яка нещодавно відкололася від нього і називає себе Таврійський муфтіят, не може претендувати на неї. Останній був заснований колошнім головою релігійної громади Джума-Джамі [384]. В кінці лютого 2015 року ДУМК було офіційно зареєстроване відповідно до нових норм законодавства Російської Федерації про реєстрацію релігійних організацій.

246. Найбільш ймовірно, що де-факто влада змінила свою позицію стосовно ДУМК, зважаючи на більш помірковану позицію лідера ДУМК муфтія Еміралі Аблаєва, який, що важливо, є членом Меджлісу. Останнім часом він утримувався від прямої критики на адресу фактичної влади Криму та брав участь у офіційних зустрічах, організованих де-факто органами влади. [385]

4.2. Українська ідентичність і культура

263. Перепис населення, проведений де-факто владою в жовтні 2014 року, наводить меншу кількість етнічних українців та україномовних осіб у Криму у порівнянні із даними перепису 2001 року, проведеного українським урядом. Частина етнічних українців склала 15,68% у порівнянні з 24,12% в 2001 році; рідною мовою назвали українську 3,3% опитаних у порівнянні із 9,55% в 2001 році. 79,7% етнічних українців назвали рідною мовою російську [402]. Співрозмовники HRAM заявили, що де-факто влада вдалася до маніпуляції цими цифрами, щоб показати, що етнічні українці не складають значної частини населення півострова і виправдати подальше обмеження доступу мешканців Криму до української мови та культури. Вони також заявили, що багато мешканців Криму боялися вказати свою приналежність до громади етнічних українців. [403]

264. Майбутнє Української православної церкви Київського патріархату залишається непевним. Повідомляють, що де-факто Голова Криму Аксьонов запропонував Архієпископу Клименту, що земельна власність Української православної церкви Київського патріархату в Криму буде захищена, якщо Архієпископ ввійде в склад Ради з релігійних питань Криму. Частина законно орендоване приміщення Української православної церкви Київського патріархату вже виставлена на аукціон [404]. Строк реєстрації релігійних громад було подовжено де-факто владою до 1 січня 2016 року, що також стосується Української православної церкви Київського патріархату.

265. Невдовзі після анексії Криму Російською Федерацією в 2014 році, декілька культових споруд на території тодішніх українських військових баз були захоплені. Це були церкви Української православної церкви Київського патріархату, а саме церква Святого Климента на території Військово-морської академії імені Нахімова у Севастополі, а також греко-католицька церква [405]. Відповідно до заяви Київського патріархату, п'ять із десяти священників в регіоні змушені були залишити Крим. Греко-католицькі священники також покинули Крим після захоплення церков через побоювання за власну безпеку. [406]

4.4. Узагальнення результатів

292. Кримські татари та українці, які відкрито підтримують територіальну цілісність України та не підтримують де-факто владні органи, перебувають в особливо вразливому становищі. Меджліс, орган самоврядування кримських татар, став основним об'єктом адміністративних та кримінальних переслідувань з боку фактичної влади Криму. Залякування, вигнання та ув'язнення видатних лідерів Меджлісу кримськотатарського народу має пагубний вплив на реалізацію політичних та громадянських прав членів кримськотатарської громади. Де-факто владні органи нещодавно наклали жорсткі обмеження на право на вільні зібрання осіб, які належать до кримськотатарської та української громад, і відкрито демонструють свою самобутність та опозицію до нелегальної анексії Криму Російською Федерацією. Символічні елементи української ідентичності та прояви культурної і релігійної самобутності обмежуються та/чи пригнічуються за допомогою адміністративних та правоохоронних заходів.

293. Навчання українською мовою та її вивчення в Криму зникає через тиск на адміністрації шкіл, вчителів, батьків та дітей з метою припинити викладання українською мовою та її вивчення. Це може надалі обмежити існування української мови і культури на півострові. Викладання кримськотатарською мовою та її вивчення наштовхується на перепони та проблеми, спричинені анексією, та потребує підтримки і відродження.

[ПОВНИЙ ТЕКСТ ЗВІТУ](#)

Посилання на джерела:

100. Інтерв'ю із ВПО з Криму (м. Київ, 7 липня 2015р.); інтерв'ю із громадськими організаціями та юристами-правозахисниками (м. Київ, 9 липня 2015р.); інтерв'ю із громадською організацією в Одесі (10 липня 2015р.). Особи, з якими спілкувалися учасники місії оцінювання ситуації з дотриманням прав людини в Криму, були безпосередньо поінформовані про те, як відбувалася експропріація готелів та одного промислового підприємства, серед інших підприємств. Для широкого огляду масштабів «націоналізації» власності та підприємств після анексії, див.: УНЦПД, «Громадянство, земля та націоналізація власності та підприємств в умовах окупації Криму: дефіцит прав» (3 липня 2015р.), с.11; Моніторинговий звіт, с.7. Див. також: Українська Гельсінська спілка з прав людини. «Права людини в Україні – 2014 рік» (Харків, 2015р.), «Ситуація в АР Крим та права людини» (С.35-54), С. 47-49 («Крим: захист права власності»).

104. Інтерв'ю з Андрієм Іванцем, завідувачем відділу Адміністрації Президента України з питань тимчасово окупованої території та соціальної адаптації (м. Київ, 8 липня 2015р.).

105. Associated Press, «Нові російські господарі Криму конфіскують тисячі підприємств» (2 грудня 2014р.), репортаж Лаури Міллз та Джона-Тора Дальбурга, за адресою: <http://www.businessinsider.com/crimeas-new-russian-overlords-are-seizing-thousands-of-businesses-2014-12> ; інформацію про конфісковане майно див. за адресою: <http://hosted.ap.org/interactives/2014/crimea>

135. Серед іншого, Стаття 9 ЄКПЛ (прим. 19 вище) та Стаття 18 МПГЦП (прим. 23 вище).

136. Наприклад, країни-учасниці ОБСЄ у Віденському договорі (1989р.) зобов'язалися «на прохання громад віруючих, що практикують чи збираються практикувати їхню релігію згідно із законодавством їхньої країни, надавати їм відповідний статус, передбачений для таких громад законодавством даної країни». Заключний документ Віденської зустрічі (третьої чергової зустрічі Гельсінської конференції, 15 січня 1989р., Відень), пункт 16.3.

137. ОБСЄ/БДІПЛ, «Рекомендації щодо правосуб'єктності релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань» (2015), пункт 20, за адресою: <http://www.osce.org/uk/odihr/176361>.

138. Там само, пункт 25 і 29.

139. Федеральний закон РФ № 124-ФЗ «Про внесення змін до Федерального закону «Про введення в дію частини першої Цивільного кодексу РФ» і статтю 1202 частини третьої Цивільного кодексу РФ», діє з 1 липня 2014р.) від 5 травня 2014р., за адресою: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_162572/.

140. Див. статті 8(1), 9(1) Федерального закону РФ № 125-ФЗ «Про свободу совісті і релігійні об'єднання» (з поправками) від 26 вересня 1996р., за адресою: http://legislationline.org/download/action/download/id/4379/file/RF_Freedom_of_Conscience_Law_1997_am2008_en.pdf.

141. Доповідь УВКПЛ, травень, 2015р. (прим. 112 вище).

142. Кримська польова місія з прав людини, Короткий огляд ситуації в Криму (звіт за лютий 2015р.), с. 15 («Свобода совісті і релігії»).

143. Див. прим. 139 вище.

144. Там само, згідно з Постановою № 53 Міністерства юстиції «Про державну релігієзнавчу експертизу» від 18 лютого 2009 р).

145. Див. МЗС РФ у своєму поданні до ЮНЕСКО (14 квітня, 2015р.), за адресою: <http://russianunesco.ru/eng/article/2070>); Кримська польова місія з прав людини, Короткий огляд ситуації в Криму (звіт за лютий 2015р.), с. 15 («Свобода совісті і релігії»); та Форум 18 and Forum 18, «Крим: перереєструвалися лише 1% релігійних організацій» (26 березня 2015р.), за адресою: http://www.forum18.org/archive.php?article_id=2050.

146. Там само.

147. Див. МЗС РФ у своєму поданні до ЮНЕСКО (14 квітня, 2015р.), за адресою: <http://russianunesco.ru/eng/article/2070>).

148. Див. реєстраційну базу даних на сайті Федеральної податкової служби за адресою: <http://egrul.nalog.ru/>

149. Уповноважений з прав людини в Криму, Доповідь від 2014р. (прим. 43 вище), ст. 5, 12.

150. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ісмаїлов проти Азербайджана», (від 17 січня, 2008 року).

151. Див. публікацію ОБСЄ/БДІПЛ та Венеціанської комісії, «Керівні принципи щодо свободи об'єднань» (від 17 грудня 2014 року), п.166, за адресою: <http://www.osce.org/odihr/132371>. В «Керівних принципах» зазначено, що Спеціальний доповідач ООН з прав на свободу мирних зборів і об'єднань підтвердив, що: «Нещодавно прийняті закони не повинні вимагати перереєстрації всіх раніше зареєстрованих об'єднань таким чином, існуючі об'єднання будуть захищеними від необґрунтованих відмов в реєстрації або «простою» у здійсненні своєї діяльності». Звіт для Ради ООН з прав людини (кращі практики, які сприяють і захищають права на свободу мирних зібрань і об'єднань), UN Doc. A/HRC/20/27 (від 21 травня, 2012р.), пункт 62.

152. «Керівні принципи зі свободи об'єднання» (пункт 17, там само) зазначають: «Право на свободу об'єднання взаємопов'язане з іншими правами людини і свободами, такими як право на свободу вираження поглядів і переконань, свободу зібрань та свободу думок, совісті і релігії».

153. Див. публікацію ОБСЄ/БДІПЛ та Венеціанської комісії, «Керівництво з регулювання діяльності політичних партій» (Варшава: БДІПЛ, 2011р.), п.37, за адресою: <http://www.osce.org/odhr/77812>.
160. Статті 18, 21, 22 і 25 МПГПП (прим. 23 вище); Стаття 15 МПЕСКП (прим. 24 вище).
195. Лист Генеральному директору АТР від Центру протидії екстремізму, Міністерства внутрішніх справ Криму (м. Сімферополь, від 24 вересня, 2014р.).
380. Forum 18 News Service: Felix Corley, Crimea: Raids, violence, threats – but what protection do victims get?, див.: http://www.forum18.org/archive.php?article_id=1972.
381. Forum 18 News Service: Felix Corley, Crimea: First known Russian religious literature “extremism” prosecution, див.: http://www.forum18.org/archive.php?article_id=1989. В цій статті також згадуються інші рейди та обшуки, проведені влітку 2014 року.
382. Ялтинскую мечеть «трясли», новинне повідомлення, 23 вересня 2014, за посиланням (російською мовою) <http://15minut.org/article/jaltinskuju-mechet-trjasli-7-chasov-v-musulmanskijhram-siloviki-voshli-ne-snim-2014-09-23-18-59-09>.
383. Е. Сковорода, «Боюсь, что будет не один десяток обвиняемых», 18 березня 2015, за посиланням (російською мовою): <http://zona.media/story/crimean-tatars-persecution/>
384. Таврійський муфтіят позиціонується як релігійна громада, прихильна до Кремля та опозиційна до ДУМК. В своїх публічних заявах вона звинувачує ДУМК в тому, що він «має зв'язки із Хізб ут-Тахрір та Меджлісом». Дивитись, наприклад, наступну заяву: Обращение Президенту Российской Федерации В.В. Путину [Звернення Президенту Російської Федерації В.В. Путіну]: за посиланням (російською мовою) <http://cdumk.ru/novosti/175-obrashchenie-prezidenturossijskoj-federatsii-v-v-putinu>
385. Стверджують, що муфтії Еміралі Аблаєв за лаштунками допомагав звільненню окремих кримських татар, арештованих де-факто владою, вів переговори про їх звільнення на поруки. Наприклад, повідомляють, що один із підозрюваних у справі 26 лютого, оператор АТР Ескендер Набієв, був звільнений з-під варти під особисті гарантії муфтія Еміралі Аблаєва.
402. Статистика щодо етнічного складу Криму від де-факто владних органів, див.: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/perepis_krim/tab-krim.htm/
403. Інтерв'ю з Андрієм Щекуном.
404. За Росію стоїт Путин, за кримських татар – весь мир, за українців в Криму – нікто. Інтерв'ю Оксани Наумко с Архиепископом Климентом [За Росію стоїть Путін, за кримських татар - весь світ, за українців у Криму – нікто]. Інтерв'ю Оксани Наумко з Архієпископом Климентом, 3 червня 2015 р., див. (російською мовою): <http://ru.krymr.com/content/article/27051858.html>.
405. Crimea: Religious freedom survey, March 2015, by Felix Corley, Forum 18 News Service, див.: http://www.forum18.org/archive.php?article_id=2051.
406. Там само.

Підписуйтеся на сторінку ІРС в [Facebook](#) і [Twitter](#) – експертний погляд на законодавство і релігійне життя в Україні та світі.

Інститут релігійної свободи, Київ

www.irs.in.ua